

Twee schilderijen van Jan Hulswit voor het Koninklijk Museum

• ALBERT J. ELEN •

In het Rijksmuseum bevinden zich twee schilderijen van de Amsterdamse landschapschilder en -tekenaar Jan Hulswit (1766-1822).¹ Het zijn kleine paneeltjes, beide gedateerd 1807 en volgens de bestandscatalogus van 1976 voorstellende *Een stadspoort* (afb. 1) en *Een landschap in het Gooi* (afb. 2).² Als herkomst van de twee schilderijen wordt vermeld dat de eerste is aangekocht in Amsterdam op de eerste 'Algemeene tentoonstelling' (een salon naar Frans voorbeeld) van 1810 (nr. 62: *Een gezicht op eene Stads Poort*), de tweede – met een vraagteken – op de tentoonstelling van 1820 (waarin geen werken van Jan Hulswit waren opgenomen).³ In het in 1992 verschenen eerste supplement op de bestandscatalogus wordt de herkomst voor beide werken bijgesteld naar een aankoop 'waarschijnlijk na de tentoonstelling van 1808'.⁴ Er wordt verwezen naar het artikel van Ellinoor Bergvelt over rijksaankopen van 'nationale, levende en 19de-eeuwse meesters' uit 1984, waarin de auteur de twee schilderijen als waarschijnlijk identificeert met de voor het Koninklijk Museum op de tentoonstelling van 1808 aangekochte twee werken van Hulswit. De auteur verwijst naar de 'Decisie des Konings' van 23 januari 1809 (nr. 114) en de prijs van 600 gulden die door Cornelis Apostool, toen juist

Afb. 1
JAN HULSWIT,
Stadspoort, 1807.
Paneel, 28 x 37 cm.
Rijksmuseum,
Amsterdam (inv.nr.
SK-A-1051).

benoemd als directeur van het Koninklijk Museum, voor de twee samen was vastgesteld.⁵

Deze voorzichtigheid is onnodig omdat Roeland van Eijnden en Adriaan van der Willigen in het in 1820 verschenen derde deel van hun lexikon van Nederlandse kunstenaars de aankoop vermelden, weliswaar zonder jaar maar wel met de bestemming: *Te Amsterdam, alwaar hij [Hulswit] zijne bestendige woonplaats houdt, zijn twee zijner Schilderijen die hij voor Lodewijk Napoleon, Koning van Holland, schilderde, op het Museum geplaatst*.⁶ Aangezien er slechts twee schilderijen van Hulswit in het uit het Koninklijk Museum voortgekomen Rijksmuseum zijn en geen in de rijkscollectie in beheer bij het Instituut Collectie Nederland (als opvolger van de voormalige Dienst Verspreide Rijkscollecties), is de identificatie boven enige twijfel verheven. Waarschijnlijk is de voorzichtigheid ingegeven door het feit dat de titels van de twee schilderijen in de Rijksmuseum-inventaris niet overeenstemmen met die in de tentoonstellingslijst van 1808: *De afgebroken wallen tusschen de Muider- en Weesper-Poorten* (nr. 14) en *Het gedeelte der wal langs het Weterings poortje*. De inventarisbeschrijvingen zijn echter summier en er is kennelijk nooit een poging gedaan om de locaties te bepalen.

Zoals vaak in het werk van Hulswit het geval is, lijkt bij het schilderij met de stadspoort sprake te zijn van een willekeurig aan de fantasie ontsproten landschap of dorpsgezicht, soms met een of meer molens of huizen, maar is feitelijk een landelijke locatie aan de rand van Amsterdam uitgebeeld. Hulswit veroorloofde zich in de uitbeelding van de locatie artistieke vrijheden, die mogelijk mede de reden zijn geweest dat de hier uitgebeelde Weteringpoort later niet meer als zodanig werd herkend. De in 1668 aangelegde en tussen 1840 en 1842 afgebroken poort lag aan de stadskant van de Buitensingel recht tegenover de Boerenwetering (de huidige Hobbemakade-Ruysdaelkade naast het Rijksmuseum) en had aan de zijde van de Singel twee gemetselde bogen. In Hulswits schilderij zien we feitelijk maar een enkele opening, namelijk de rechter waar de houten voetgangersbrug over de Buitenvest op uitkwam.⁷ Hulswit heeft de locatie gebruikt voor de uitbeelding van een aantrekkelijk 'landschappelijk stadsgezicht', voldoende herkenbaar voor de plaatselijk bekende tijdgenoot, maar verder gecomponeerd met weglating van ongewenste beeldelementen en verandering of toevoeging van een boomgroep, struikgewas, boomstammen in het water, een schuurtje en dergelijke. Dit was Hulswits gebruikelijke werkwijze: het weergeven van een locatie 'met eenigen verandering naar 't leeven', zoals hij eerder op enkele tientallen meters verder naar links een molen aan de Mennonietensloot (nu het Rijksmuseum en Museumplein) had getekend in totaal verschillende versies.⁸ De locatie aan de Weteringpoort heeft Hulswit ook vastgelegd in een ongedateerde tekening, die wordt bewaard in het Groninger Museum en daar abusievelijk is omschreven als een landschap buiten de Sint-Anthoniespoort te Amsterdam.⁹ Hulswits tekening van de Weteringpoort blijkt veel later te zijn gebruikt door H.G. ten Cate (1803-1856) voor twee tekenin-

gen, een uit 1837 in Museum Boijmans Van Beuningen en een uit 1850 in het Leidse Prentenkabinet, waarvan de laatste op de keerzijde is geannoteerd 'Weteringspoort'.¹⁰ Ook hier zien we maar een enkele boog en een aarden wal, terwijl het landschappelijke karakter nog sterker is dan bij Hulswit door het ontbreken van de schans en een indicatie van de stad in de achtergrond rechts. Net als Hulswit varieerde ook Ten Cate, een leerling van Hulswits leerling P.G. Westenberg, evenzeer met beeldelementen in een basiscompositie en bekommerde zich geenszins om topografische precisie.

Ook het andere in 1808 aangekochte schilderij van Hulswit (afb. 2) was voor de tijdgenoot nog wel te herkennen als een gezicht achter de vervallen stadswal van Amsterdam, maar voor de latere beschouwer biedt het te weinig aanknopingspunten voor een plaatsbepaling. Daar komt waarschijnlijk bij dat Hulswit zich ook hier enige artistieke vrijheid heeft veroorloofd bij de uitbeelding van dit pittoreske plekje binnen de hoofdstad. Nu lijkt dit moeilijk te bevatten omdat de glooiingen eerder doen vermoeden dat het een gezicht in de duinen of op de Veluwe betreft, of dichterbij, in het Gooi. In dit geval komt Hulswit ons zelf te hulp door zijn eigenhandige annotatie op de keerzijde van een tekening in Museum Boijmans Van Beuningen die een voorstudie is voor het schilderij (afb. 3).¹¹ De tekening toont precies dezelfde locatie, alleen de twee personen voor het huis in het midden zijn vervangen door een wandelende man op het pad links onder de aarden wal. De molen is iets naar rechts gezet en het dak met de lange schoorsteen van het huis in het midden van de voorstelling is een beetje veranderd. De eigenhandige annotatie laat geen twijfel bestaan over de uitgebeelde locatie: 'Tussen de Muyder en Weesepoort aan de Wal'. Deze is vrijwel identiek aan de titel in de tentoonstellingslijst van 1808. Voor de

Afb. 2

JAN HULSWIT,
Een landschap in het Gooi, 1807.
Paneel, 32 x 44,5 cm.
Rijksmuseum,
Amsterdam (inv.nr.
SK-A-1050).

ongedateerde Rotterdamse tekening is de hier gelegde relatie mede interessant omdat het schilderij daarvoor een datering van in of voor 1807 oplevert. Dit is ook van belang voor de chronologie van Hulswits oeuvre omdat hij zijn tekeningen weliswaar meestal wel signeerde of monogrammeerde en regelmatig van een plaatsaanduiding voorzag, maar helaas zelden dateerde.

Afb. 3

JAN HULSWIT,
*Een landschap in het
 Gooi, 1807.*
 189 x 256 mm.
 Museum Boijmans
 Van Beuningen

NOTEN

- 1 Albert J. Elen, "Met eenigen Verandering naar 't Leeven'. Compositionele herhaling met variaties in het tekenkunstig oeuvre van Jan Hulswit (1766-1822)", *Leids Kunsthistorisch Jaarboek 4* (1985): Achttiende-eeuwse kunst in de Nederlanden, Delft 1987, pp. 241-267; Albert J. Elen in J. Bolten (red.), *Oude tekeningen van het Prentenkabinet der Rijksuniversiteit te Leiden*, Den Haag/Amsterdam 1985, pp. 124-127; Albert J. Elen, 'A watermill in Gelderland depicted by Jan Hulswit in or before 1809', *Master Drawings* (ter redactie).
- 2 P.J.J. van Thiel e.a., *All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam. A completely illustrated catalogue*, Amsterdam/Maarssen 1976, p. 293, inv.nrs. A-1051 en A-1050 respectievelijk.
- 3 In de *Lijst der kunstwerken van 1820* komen wel twee werken van J.N. Hulswit voor (nrs. 166 en 167), maar deze zijn van diens enige zoon Jan Nicolaas Hulswit (1796-1844), die eveneens het beroep van kunstenaar uitoefende.
- 4 P.J.J. van Thiel e.a., *All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam. A completely illustrated catalogue, First Supplement 1976-1991*, Amsterdam/Den Haag 1992, p. 59.
- 5 Ellinoor Bergvelt, 'Nationale, levende en 19de-eeuwse meesters. Rijksmuseum en eigentijdse kunst (1800-1848)', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 23* (1984): Het Rijksmuseum. Opstellen over de geschiedenis van een nationale instelling, Weesp 1985, (pp. 77-149), pp. 88, 121 n. 65
- 6 Roeland van Eijnden and Adriaan van der Willigen, *Geschiedenis der Vaderlandsche schilderkunst, sedert de helft der XVIII eeuw*, deel 3, Haarlem 1820, pp. 120-123 (zie ook de aanvulling in deel 4, Amsterdam 1842, pp. 14-15).
- 7 De grote boog diende als waterdoorgang voor schepen, als verbinding tussen de Buitenvest en de Stadsvest. De derde boog, die alleen aan de stadszijde open was, diende als opslagplaats. Zie B. Bakker, E. Fleurbaay en A.W. Gerlagh, *De verzameling Van Eeghen. Amsterdamse tekeningen 1600-1950*, Zwolle/Amsterdam 1988, p. 187. Een tekening van Jan de Beijer uit ongeveer 1760 toont de locatie vanuit dezelfde hoek, met de blik naar het noordwesten, maar verder verwijderd, zodat ook het bolwerk rechts zichtbaar is (Gemeentearchief Amsterdam, inv.nr. Van Eeghen 109. Zie Bakker e.a., *op.cit.*, nr. 109, afb.). In deze tekening is de grote boog goed zichtbaar alsook de kleinere.
De gemetselde stadswal is in die tijd nog intact, terwijl deze in Hulswits schilderij van nauwelijks vijftig jaar later is vervallen of afgebroken. Waar bij De Beijer de molen De Wetering op het bolwerk Wetering een stellingmolen is, zien we in Hulswits schilderij een gewone bovenkruier. De zeer lange houten brug over de Singelgracht, die in de tekening van De Beijer twee ophaalbruggen heeft, is bij Hulswit kort, zonder ophaalbruggen maar met een hek. Links zou het bruggetje over de toegang tot de Boerenwetering tussen de bomen door zichtbaar moeten zijn, maar bij Hulswit zien we slechts een lopende man.
- 8 Elen 1985-1987, *op.cit.* (noot 1), pp. 256-257, afb. 12 en 13.
- 9 Pen in bruin, gewassen in kleuren, inv.nr. 1965-658. Zie J. Bolten, *Nederlandse en Vlaamse tekeningen uit de zeventiende en achttiende eeuw. Keuze van tekeningen in de verzameling van het Groninger Museum van Stad en Lande*, Groningen 1965, nr 98, afb. Deze door stadsbouwmeester Pieter de Keyser ontworpen poort, die we kennen van onder andere een tekening van Jan van Kessel uit 1664, zag er echter heel anders uit en is al in 1670 gesloopt.
- 10 Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, inv.nr. MB 838 (pen in bruin, gewassen in kleuren, 139 x 185 mm). Prentenkabinet der Universiteit Leiden, inv.nr. PK 142 (zwart krijt, pen in bruin, gewassen in grijs en kleuren, 177 x 245 mm).
- 11 Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, inv.nr. MB 1286 (pen in bruin, gewassen in grijs, 189 x 256 mm., voluit gesigneerd in dorso).